

*Носик О.М.,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту та адміністрування,
Національний фармацевтичний університет*

СИНЕРГЕТИКА ІНВЕСТИЦІЙ У ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ

Анотація. Розкрито головні складові та характеристики системи інвестування в людський капітал. Визначено зміст співпраці інвесторів у людину та чинники її синергетичного ефекту. Обґрунтовано рекомендації щодо розвитку та підвищення ролі інвестиційних партнерств у сфері відтворення людського капіталу.

Ключові слова: людський капітал, система інвестування в людину, інвестиційні партнерства, синергійна співпраця інвесторів у людину.

Постановка проблеми. Відтворення людського капіталу можна представити як інвестиційний цикл, який охоплює стадії руху інвестицій у людину від первинного вкладення коштів до отримання соціально-економічного ефекту. Отже, важливою умовою інноваційного відтворення людського капіталу є створення умов та стимулів для інвестицій у людський розвиток, забезпечення їх ефективності, що є одним із важливих завдань із забезпечення інноваційної спрямованості розвитку економіки.

Спираючись на синергетичний підхід, можна стверджувати, що в теперішній час інвестування в людський капітал в Україні має ознаки системи, яка знаходиться в такій точці біфуркації, коли її стан є хаотичним, що призводить до її загальної кризи. Для подолання цієї негативної ситуації є необхідним формування такої інвестиційної системи, яка б на базі синергійної взаємодії та співпраці інвесторів забезпечила інноваційне відтворення національного людського капіталу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різним аспектам інвестування в людський капітал присвячено наукові праці українських вчених В. Антонока [1], А. Гальчинського [2], О. Грішної [3], О. Захарової [4], М. Ніколайчук [5] та ін. Але концептуальні засади забезпечення синергетичного позитивного ефекту співпраці інвесторів у людський розвиток не знайшли ще комплексного обґрунтування.

Мета статті полягає у розкритті на базі системно-синергетичного підходу змісту інвестування у людину як співпраці інвесторів та визначенні умов та напрямів досягнення її синергетичного ефекту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасний інвестиційний цикл відтворення людського капіталу в Україні характеризується:

– інвестиційними втратами, що обумовлюють його декапіталізацію;

– деструкціями інвестицій у людину як вартісною незбалансованістю витрат інвесторів (домогосподарств, фірм, держави) на сприяння людському розвитку, що знаходить свій прояв у диспропорціях між витратами домогосподарств на охорону здоров'я, освіту, відпочинок і культуру та іншими споживчими витратами; між витратами суб'єктів господарювання на оплату праці та іншими витратами на персонал; між витратами держави на соціальний захист і соціальне забезпечення та

на розвиток соціогуманітарної сфери; між витратами держави, суб'єктів господарювання, домогосподарств;

– дисфункцією і дефункцією людського капіталу як інвестиційного ресурсу його інноваційного відтворення, що знаходить свій прояв у значних обмеженнях та низькій віддачі його самоінвестування як основи кількісного, якісного, вартісного накопичення знань, здібностей, навичок та вмінь людини. Зазначені втрати, деструктивні трансформації, дисфункції та дефункції інвестиційного циклу відтворення національного людського капіталу призводять до його подальших утрат та системної дисфункції, що обумовлює необхідність розробки теоретичних засад їх подолання.

Одним із найважливіших напрямів розв'язання цієї проблеми є формування цілісної інвестиційної системи, що забезпечить інноваційне (розширене) відтворення людського капіталу в Україні. Це є, по-перше, можливим, оскільки інвестиційна діяльність як економічне явище і процес за своїм змістом має системну природу. Системність інвестиційної сфери дає підстави стверджувати про можливість застосування системного підходу до формування і розвитку такої її складової, як інвестування в людський розвиток. По-друге, доцільним і необхідним, оскільки інвестування в людський розвиток повинно бути системним, що є умовою реалізації провідної ролі людського капіталу як фактора інноваційного розвитку економіки.

Інвестиційна діяльність у сфері відтворення людського капіталу як система характеризується певною структурою, різними рівнями, взаємозв'язками між її елементами, самоорганізацією, відкритістю тощо. Але ця система може бути адитивною – сумою автономних дій інвесторів без їх взаємозв'язків, взаємодії та координації – або інтегративною як синергійною співпрацею інвесторів у людину, здійснення якої є умовою забезпечення інноваційного відтворення людського капіталу.

В Україні в сучасний період інвестиційну діяльність у сфері людського розвитку можна охарактеризувати як сукупність некоординованих та невзаємопов'язаних і незбалансованих інвестиційних дій різних інвесторів, якій притаманні: фрагментарність як відсутність довготривалих цілей, прямих і зворотних зв'язків; розбалансованість, про що свідчать локальні, галузеві, секторальні деструкції людського капіталу та диспропорції між інвестиціями у людину домогосподарств, фірм, держави, а також деінвестування людського капіталу тощо; кризовий стан як довготривала тенденція зменшення інвестиційних потоків та самоінвестування; низька віддача від інвестицій як для інвесторів, так і для власників і користувачів людського капіталу, а також для суспільства в цілому.

Інвестиції в людину в Україні є несистемними, автономними, розбалансованими і, як наслідок, не мають позитивного синергетичного ефекту, про що свідчить довгострокова від'ємна динаміка національного людського капіталу.

Оскільки інвестиційна діяльність у сфері відтворення людського капіталу має сумісно-розділену природу, це є спільним

інвестиційним проектом економічно і організаційно виокремлених інвесторів, сукупність інвестицій яких складає основу інноваційного відтворення людського капіталу. До діяльності інвесторів у людський капітал цілком можливо віднести положення, що розкриває сумісно-розділену природу праці, сформульоване А.А. Гриценком: «Розділення праці виступає тут як інша характеристика сумісності. Раз праця сумісна, то вона виконується декількома індивідами. Отже, кожний виконує лише частину праці, і вся праця виявляється розділеною між її учасниками. Таку працю можна кваліфікувати як сумісно-розділену» [6, с. 52]. В.М. Геєць і А.А. Гриценко визначають, що сумісність і розділеність виступають двома характеристиками однієї і тієї самої праці. Тому вона і є за своєю суттю сумісно-розділеною [7, с. 14]. Сумісно-розділену природу діяльності інвесторів у сфері відтворення людського капіталу характеризують:

– сумісність як єдність об'єкту – людина і кінцевого результату – відтворення людського капіталу;

– розділеність – економічна виокремленість, самостійність і відносна автономність економічної поведінки інвесторів у людину;

– сумісно-розділена природа соціально-економічного ефекту інвестицій у людину, який є суспільним та приймає форми доходів та вигод кожного із інвесторів;

– сумісно-розділена природа регулювання інвестиційної діяльності в сфері людського розвитку – відтворення людського капіталу здійснюються під регулюючим впливом суспільства в цілому та всіх інвесторів – людини, родини, фірми, держави;

– сумісно-розділена власність на людський капітал як належність людині повного права власності, а іншим інвесторам – часткових прав власності, а саме користування, управління, права на дохід.

Виходячи з цього інвестиційну систему відтворення людського капіталу можна визначити як систему сумісно-розділених відносин інвесторів із приводу вкладення коштів, доходу, ризиків, власності, саморегулювання і регулювання у сфері інвестування в людський розвиток. Ступінь розділеності та сумісності відносин і процесів у цій сфері визначається багатьма чинниками, серед яких немаловажне значення мають інвестиційний клімат та державна політика людського розвитку, спрямована на забезпечення ефективного інвестування в людину як синергійної співпраці інвесторів.

Сумісно-розділена природа інвестування в людський капітал дає підстави для визначення координації діяльності та співпраці людини, родини, фірми, держави та інших інвесторів у людину як одного із важливих чинників досягнення позитивного синергетичного ефекту інвестицій у цій сфері. Як підкреслює А.А. Гриценко виходячи з концепції комплементарності індивідуальних і соціальних потреб, життя постійно породжує форми поєднання індивідуального, приватного і державного через різноманітні суспільні форми (державно-приватне партнерство, співпраця держави в розробці та прийнятті рішень із громадськими і професійними організаціями, посилення впливу громадянського суспільства на діяльність держави тощо [8, с. 71].

Синергійна співпраця інвесторів у людину, діяльність яких має сумісно-розділений характер, складає ядро інвестиційної системи відтворення людського капіталу, яку, спираючись на системно-синергетичний підхід, можна визначити як сукупність взаємопов'язаних і взаємозалежних інвестиційних дій, процесів і потоків, що спрямовані на забезпечення людського розвитку. Це складна соціально-економічна система, структура

якої визначається і представлена багатьма взаємопов'язаними і взаємозалежними елементами:

1) за суб'єктивним критерієм – це діяльність інвесторів у людський розвиток: домогосподарств, фірм, держави, некомерційних недержавних організацій, іноземних та міжнародних інвесторів та ін.;

2) за організаційним критерієм – інвестування в людину здійснюють різні організації як державного, так і недержавного секторів економіки: заклади державного управління національного і місцевого рівнів, установи фінансової сфери, корпорації, середні та малі підприємства, громадські організації та ін.;

3) за об'єктивним критерієм – це інвестування у базові форми людського капіталу – капітали здоров'я, освіти, професійного навчання, родинного виховання, мобільності, і комплексні форми – капітали інтелектуальний, трудовий, організаційно-підприємницький, соціальний. Це інвестиції:

– безпосередньо в конкретного індивіда як носія і власника людського капіталу. Людина інвестує у власний розвиток, родина – у накопичення родинного людського капіталу як сукупності знань, здатностей, умінь та навичок її членів, фірма – у навчання та підвищення кваліфікації її працівників, спеціальні знання та навички яких формують фірмово-специфічний людський капітал;

– у соціогуманітарну сферу, функціонування якої спрямовано на людський розвиток. Наприклад, витрати держави на охорону здоров'я, освіту, культуру – це інвестиції в галузі, що є джерелами людського капіталу – індивідуального, корпоративного, національного;

4) за видами інвестицій – первинні і додаткові, прямі і соціально-інституційні; майнові (реальні), фінансові, інтелектуальні, інноваційні. Також це самоінвестиції (реінвестиції) людського капіталу;

5) за рівнями – наноекономічний, мікроекономічний, регіональний, галузевий, секторальний, національний, транснаціональний, міжнародний рівні інвестування у людський розвиток.

Інвестиційна система відтворення людського капіталу є інтегративною, усі її складові тісно взаємопов'язані, а їх стан, розвиток і взаємодія визначають її ефективність. Функціонування системи залежить від узгодженості її елементів та їх спрямованості на досягнення загальної мети – інноваційного відтворення людського капіталу. «Оскільки ефективність інвестиційної діяльності пов'язана з узгодженістю дій на певному рівні, то виходить, що можливість виникнення домінуючого фактору у позитивній економічній ситуації залежить від ступеня цієї узгодженості [9, с. 66].

Це відкрита система, функціонування якої, з одного боку, має зовнішні позитивні і негативні ефекти, а з іншого – здійснюється під впливом внутрішніх факторів (саморегулювання) і різноманітних зовнішніх чинників – техніко-технологічних, економічних, соціогуманітарних, політичних та ін. Це система, якій притаманне поєднання саморегулювання на основі самостійного інвестиційного вибору інвесторів і регулюючого впливу з боку держави.

Функціонування інвестиційної системи відтворення людського капіталу, яка поєднує інвестиції інвесторів в єдиний інвестиційний цикл, спрямовано на досягнення позитивного синергетичного ефекту інвестиційної діяльності у сфері людського розвитку. За визначенням О. Сухарева, «синергетичний ефект інвестиційної діяльності є у зростанні ефекту об'єднання вкладень, за якого сумарна ефективність стає більшою ніж просто сума ефектів» [9, с. 35].

Важливим напрямом обґрунтування теоретичних засад формування інвестиційної системи відтворення людського капіталу є виявлення та характеристика ефективних організаційних форм синергійної взаємодії інвесторів у людину.

У сфері відтворення людського капіталу формою сумісно-розділеної діяльності з інвестування в людину, координування співпраці інвесторів (індивідуальних, приватних, державних, недержавних некомерційних та ін.) із метою забезпечення їх синергійної взаємодії є інвестиційне партнерство.

Інвестиційні партнерства у сфері людського розвитку мають переваги, серед яких: досягнення позитивного синергетичного ефекту інвестицій у людський розвиток завдяки взаємодії інвесторів, координації їх дій як партнерів з інвестування в людину; забезпечення широкої варіативності інвестицій: матеріальних, фінансових, інтелектуальних, первинних і додаткових, прямих і соціально-інституційних, національних, іноземних, міжнародних; можливість включення до спільного інвестиційного проекту різних за організаційно-економічним і соціальним статусом та сферою діяльності інвесторів, залучення коштів широкого кола підприємств, громадян, державних закладів і недержавних некомерційних організацій, вітчизняних, іноземних та міжнародних інвесторів; сполучення інвестицій у людський капітал і самоінвестицій як реінвестицій людського капіталу в його подальше накопичення, оскільки партнером може бути власник людського капіталу.

Розвиток та ефективність інвестиційних партнерств є безпосередньо пов'язаними з такими базовими чинниками інвестицій у людину, як інвестиційний потенціал та інвестиційна привабливість людського капіталу. У сучасний період в Україні інвестиційні деструкції та втрати людського капіталу свідчать як про низький рівень його привабливості як об'єкту інвестицій, так і про обмеженість необхідного інвестиційного потенціалу, що у сукупності є фактором низької інвестиційної активності у соціогуманітарній сфері.

Інвестиційний потенціал, з одного боку, характеризується наявними в інвесторів ресурсами здійснення майнових, фінансових, інтелектуальних інвестицій, а з іншого – потенційною віддачею їх вкладень у людину. Зростання інвестиційного потенціалу безпосередньо залежить від рівня та темпів соціально-економічного розвитку країни, ступеня впровадження його соціогуманітарної інноваційної моделі. Але сучасна інноваційна дисфункція національної економіки породжує втрати інвестиційного потенціалу у сфері людського розвитку. Отже, її подолання є умовою підвищення інвестиційної активності у сфері людського розвитку.

Проблема забезпечення інвестиційної привабливості людського капіталу також є комплексною: для її розв'язання необхідно задіяти економічні, соціальні, культурні, політичні, правові, організаційні та інші чинники сприяння інвестуванню в людину. Однією із базових умов цього є формування сприятливого для синергійної співпраці інвесторів клімату інвестування в людину.

Інвестиційний клімат є сукупністю умов (сприятливих або обмежуючих) та ризиків інвестування в людину. Це система координат, у межах якої здійснюється вибір інвестора на користь чи, навпаки, проти вкладення коштів у людський розвиток. У сучасний період в Україні інвестиційний клімат є несприятливим, що обумовлено як загальними соціально-економічними проблемами та диспропорціями в інвестиційній сфері, так і специфічними факторами інвестицій у людину, негативний вплив яких посилюється.

По-перше, інноваційна дисфункція національної економіки свідчить про незатребуваність людського капіталу, незважаючи на формальне визнання його ролі як провідного ресурсу інноваційного розвитку.

По-друге, високими є ризики інвесторів, оскільки незатребуваність людського капіталу обумовлює значну невизначеність щодо окупності інвестицій та їх економічного ефекту в майбутньому.

По-третє, ризикованість інвестування в людський капітал, який може внаслідок його незатребуваності трансформуватися в непрацюючий чи негативний, є демотивуючим фактором, який негативно впливає на інвестиційну активність у цій сфері.

Несприятливий інвестиційний клімат, що склався в Україні, обумовлює низьку інвестиційну привабливість людського капіталу і, як наслідок, відсутність ефективної системи інвестування в його інноваційне відтворення. Слід підкреслити, що накопичення та ефективна реалізація потенціалу інвесторів у людину і підвищення інвестиційної привабливості людського капіталу є взаємопов'язаними процесами, які складають основу інноваційного відтворення людського капіталу.

Із метою організаційно-правового забезпечення синергійної співпраці інвесторів у людський капітал, зокрема державних і приватних інвесторів, слід зробити певні доповнення до Закону України «Про державно-приватне партнерство». По-перше, до переліку сфер застосування державно-приватного партнерства слід включити освіту, оскільки саме ця галузь безпосередньо пов'язана з формуванням та накопиченням людського капіталу. Інвестиційне державно-приватне партнерство з розвитку освітньої галузі сприяло би як підвищенню її капіталотворюючої ролі відносно накопичення людиною запасу загальних і спеціальних знань, здібностей, навичок, умінь, необхідних для продуктивної, у тому числі й інноваційної діяльності, так і координації дій та співпраці державного і приватного партнерів, що є фактором синергії інвестицій в освіту.

По-друге, у переліку функцій державно-приватного партнерства в Законі України «Про державно-приватне партнерство» є відсутньою функція інвестування, хоча і названа така функція, як фінансування. Але фінансування та інвестування за змістом не є тотожними. Фінансування може здійснюватися як вкладення коштів без мети їх повернення та отримання прибутку. Інвестування, навпаки, передбачає як окупність витрат, так і перевищення їх доходом, отриманим завдяки їх здійсненню. Функцією приватного партнера може бути саме інвестування певних проектів. Здійснення інвестиційного проекту приватним партнером – суб'єктом підприємницької діяльності передбачає не тільки його окупність, але й отримання інвестиційного доходу, визначення та розподіл якого між партнерами також потребує правового врегулювання.

По-третє, у теперішній час державно-приватне партнерство сполучає кошти і діяльність державного та приватного партнерів. Цей перелік необхідно доповнити: а) індивідуальними партнерами – особами, які здійснюють самоінвестування в індивідуальний людський капітал; б) приватними неприбутковими партнерами – організаціями приватного некомерційного сектору економіки і громадськими організаціями, що здійснюють інвестиції в соціогуманітарну сферу. Це буде сприяти збільшенню інвестиційних потоків у людський розвиток.

Внесення доповнень, що пропонуються, сприяло би формуванню сприятливого інституційного клімату співпраці держави та інших інвесторів у людину із інвестування в людський розвиток.

Висновки. Інвестиційна система відтворення людського капіталу, спираючись на системно-синергетичний підхід, є сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних інвестиційних дій інвесторів у людину (домогосподарств, фірм, держави, недержавних некомерційних організацій міжнародних інвесторів), процесів і потоків, що спрямовані на забезпечення людського розвитку. Синергійна співпраця інвесторів у людський капітал забезпечується комплексом економічних, фінансових, правових, соціальних, культурних та інших чинників, зокрема тих, що формують інвестиційний клімат та інвестиційну привабливість національного людського капіталу. На розвиток державно-приватного партнерства з інвестування в людський розвиток спрямовані рекомендації щодо доповнення положень Закону України «Про державно-приватне партнерство».

Подальші пошуки пов'язані з обґрунтуванням змісту, форм та ролі інвестиційних партнерств у відтворення людського капіталу.

Література:

1. Антонюк В.П. Формування та використання людського капіталу в Україні: соціально-економічна оцінка та забезпечення розвитку: [монографія] / В.П. Антонюк. – Донецьк: Інститут економіки промисловості, 2007. – 347 с.
2. Гальчинський А.С. Економічна методологія. Логіка оновлення: [курс лекцій] / А.С. Гальчинський. – К.: АДЕФ-Україна, 2010. – 572 с.
3. Грішнова О.А. Людський капітал України: стан, проблеми, перспективи відтворення: [монографія] / В.М. Лич, І.К. Бондар, І.О. Лютий, О.А. Грішнова [та ін.]; за ред. В.М. Лича – К.: КНУ-БА, 2009. – Ч. I. – 224 с., – Ч. II. – 236 с.
4. Захарова О.В. Управління інвестуванням у людський капітал: методологія, оцінка, планування: [монографія] / О.В. Захарова. – Д.: ДонНТУ, 2010. – 378 с.
5. Ніколайчук М.В. Управління людським капіталом за умов розвитку економіки знань: проблеми теорії та практики: [монографія] / М.В. Ніколайчук. – Хмельницький: ХНУ, 2012. – 201 с.
6. Гриценко А.А. Развитие форм обмена, стоимости и денег: [монографія] / А.А. Гриценко. – К.: Основа, 2005. – 187 с.

7. Геєць В.М. Економічні засади правового регулювання господарських відносин / В.М. Геєць, А.А. Гриценко // Економіка України. – 2008. – № 5. – С. 4–18.
8. Гриценко А. Совместно-разделенные отношения: институты, государство, власть / А. Гриценко // Наукові праці ДонНТУ. Серія «Економіка». – 2011. – Вип. 40-2. – С. 68–74.
9. Сухарев О.С. Синергетика инвестиций / О.С. Сухарев, С.В. Шманёв, А.М. Курьянов; под ред. О.С. Сухарева. – М.: Финансы и статистика; ИНФРА-М, 2008. – 368 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://institutiones.com/general/1960-sinergetika-investicij-suxarev.html>.

Носик О.М. Синергетика инвестиций в человеческий капитал

Аннотация. Раскрыты главные составляющие и характеристики системы инвестирования в человеческий капитал. Определено содержание сотрудничества инвесторов в человека и факторы его синергетического эффекта. Обоснованы рекомендации по развитию и повышению роли инвестиционных партнерств в сфере воспроизводства человеческого капитала.

Ключевые слова: человеческий капитал, система инвестирования в человека, инвестиционные партнерства, синергетическое сотрудничество инвесторов в человека.

Nosyk O.M. Synergetics of investment in human capital

Summary. The main components and characteristics of the system of investment in human capital are revealed. The content of cooperation with investors in people and the factors of its synergistic effect are defined. Recommendations for the development and promotion of investment partnerships in the field of reproduction of human capital are justified.

Keywords: human capital, the system of investment in the individual, investment partnership, synergetic cooperation of investors in people.